МОНГОЛ УЛСЫН ИХ СУРГУУЛЬ
МОНГОЛ ХЭЛ СОЁЛЫН СУРГУУЛЬ
эрдэм шинжилгээний бичиг

Том. XXIX (300) 2008 65-80

“МОНГОЛЫН НУУЦ ТОВЧООН”-Ы СУДЛАЛД П.И.КАФАРОВЫН ОРУУЛСАН ХУВЬ НЭМЭР

Ё.Жанчив*

“Монголын Нууц Товчоон” хэмээх гайхамшигт бүтээл эдүгээ монгол, нангиад, орос, япон, герман, түрэг, франц, перс, англи, чех, мажар, польш, итали, хасаг, испани, маратхи, буриад, халимаг, болгар, солонгос, уйгур, тува зэрэг 22 хэлээр, дэлхийн 26 оронд давхардсан тоогоор 160 шахам удаа хэвлэгдэн гарч орчин цагийн соёлт хүн төрөлхтний хүртээл болсоор байна.

Удахгүй швед, румын, вьетнам хэлээр гарах гэж байна.

“Монголын Нууц Товчоон”-ыг орчуулсан хоёр дахь гадаад хэл нь орос хэл бөгөөд түүнийг Бээжинд сууж байсан Оросын шашны тэргүүн, гарамгай нангиадач П.И.Кафаров (1817-1878) хийж гүйцэтгэжээ. Тэрбээр эл алдарт туурвилыг Европ дахинд анх танилцуулсан гавъяатай билээ.

П.И.Кафаров 1817 оны 9-р сарын 17-нд одоогийн Татарстан улсын Чистополь хотод санваартны гэр бүлд мэндэлжээ. Тэрбээр шашны сургууль, дараа нь Казаний семинар, улмаар Петербургийн шашны Академид суралцсан байна.

1839 онд тэргүүн лам (архимандрит) Поликарп Тугариновын тэргүүлсэн 12 дахь удаагийн шашны төлөөлөгчдийн бүрэлдэхүүнд орж анх Хятад улсын Бээжин хотноо очиж, тэндээ 1840-1847 онд сууж хятад хэл бичигт нэвтэрхий суралцсан ажгуу. Дараа нь түүнийг 13 дахь төлөөлөгчдийн багийн тэргүүнд дэвшүүлэхээр Поликарп Тугаринов Петербургт дуудсан байна.

П.И.Кафаров 1848 онд шашны тэргүүн лам буюу архимандрит болж 1850-1858 он хүртэл 13 дахь, 1865-1878 оны хооронд 15 дахь номлогчдын тэргүүнээр Хятадад ажиллаж, амьдралынхаа 30 шахам жилийг энэ улсад өнгөрөөжээ. 13 дахь аялалынхаа дараа тэрбээр Ром дахь Оросын Элчин сайдын яамны сүмийн да ламаар хэсэг ажилласан байна. Мөн Оросын Газар зүйн нийгэмлэгийн даалгавраар 1870-1871 онд Уссурийн хязгаарт угсаатны зүй болон археологийн шинжилгээний ангийг зохион байгуулсан аж.

П.И.Кафаров 1878 онд Бээжинд байхдаа хүнд өвчилж, эмч нарын зөвлөснөөр Европоор дамжин Орос орон руугаа тэнгисийн замаар яаравчлан одсон боловч эх

* МУИС-ийн ГХСС-ийн Түрэг судлалын тэнхимийн багш, доктор (Ph.D)

орондоо хүрч чадалгүй 1878 оны 12 сарын 6-нд Марсель хотноо зүрхний дутагдал өвчнөөр таалал төгсчээ.

Тэрбээр "Палладийн систем" хэмээн алдаршсан хятад хэлний авианы галигийн тогтолцоог (pinyin) үндэслэж, "Хятад-орос толь" зохиож[1] , XIII-XIV зууны Монголын эзэнт гүрний түүхэнд холбогдох нангиад хэлний чухал сурвалж бичгүүд болох Чан Чунь бомбын "Баруунш зорчсон тэмдэглэл", "Богд баатар биеэр дайлсан тэмдэглэл", Жан Дэ-хуйн Монголоор жуулчилсан тэмдэглэл сэлтийг анх удаа оросоор орчуулж, өмнөтгөл, тайлбарын хамт хэвлүүлсэн байна[2].

Гэвч түүний нэрийг монгол судлалд мөнхөлсөн гавъяа нь "Монголын Нууц Товчоон"-ы судлал билээ. П.И.Кафаров "Монголын нууц товчоон"-ыг эн тэргүүнд Европ дахинд танилцуулсан бөгөөд түүний энэхүү гавъяа зүтгэлийг монголч эрдэмтэд үнэлэн тэмдэглэсээр иржээ[3]. Тухайлбал, академич Ц.Дамдинсүрэн; "…Кафаровын Нууц товчооны орос орчуулга бол 1866 онд <<Бээжин дэх оросын шашны төлөөлөгчдийн бүтээл>> гэдэг номын 4 дүгээр ботид хэвлэгдсэн. Энэ бол Нууц товчоог Европт судалсны эхлэлт мөн. Энэ орчуулгад дэлгэрэнгүй оршил ба 660 гаруй үг өгүүлбэрийн тайлбарыг хавсаргажээ. Кафаров, Нууц товчоог монгол эхээс орчуулсан биш, Хятадын товчилсон орчуулгаас дам орчуулсан тул Нууц товчоонд байгаа олон шүлэг энэ орчуулганд цөм орхигджээ. Гэвч Нууц товчооны гол утгыг зөв сайн орчуулжээ" [4] хэмээн тэмдэглэгдсэн буй.

Орос орчуулга

П.И.Кафаров Хятадын эрдэмтэн Жан Му (**張穆** Zhang mu 1805-1849)-гийн 1848 онд хэвлүүлсэн "Монголын Нууц Товчоон"-ы нангиад товч орчуулгыг орос болгон[5] "Старинное монгольское сказаніе о Чингисхане" ("Чингис хааны тухай монгол өгүүллүүд") хэмээн нэрлэж 1866 онд Санкт-Петербург хотноо "Труды членовъ

---

[1] Китайско-русский словарь: В 2-х кн. /Сост. ... архимандритом Палладием и старшим драгоманом имп. дипломат. миссии в Пекине П.С.Поповым, Пекин, 1889

[2] Си ю цзи или Описание путешествия на Запад, "Труды членов Российской Духовной Миссии в Пекине", t. IV, СПб., 1866, сс.261-434; Путевые записки китайца Чжан-дэ-хой во время путешествия его в Монголию в первой половине XIII столетия, "Записки Сибирского Отдела Императорского Русского Географического Общества", кн. 9-10, Иркутск, 1867; Старинное китайское сказание о Чингис-хане. Шэн-ву-цин-чжэн-лу, (Описание личных походов священно-воинственного). Перевод с предисловием и примечаниями, "Восточный сборник", т.1., СПб., 1877;

[3] Ц.Дамдинсүрэн, Монголын уран зохиолын тойм, Нэгдүгээр дэвтэр, УБ., 1957, (159 тал), 44-р тал; Юань-чао би-ши. (Секретная история монголов), 15 цзюаней, том I, текст, Издание текста и предисловие Б.И.Панкратова, М., 1962, (5-19+602 сс), с.14-15; Н.Ц.Мункуев, Китайский источник о первых монгольских ханах, М., 1965, (222сс), 160-161; Ц.Дамдинсүрэн, Монголын нууц товчоо, УБ., 1976, (238 тал), 9-10-р тал; The Secret History of the Mongols. For the First Time Done into English out of the Original Tongue and Provided with an Exegetical Commentary by F.W.Cleaves, vol.I, London, England, 1982, (277 pp), pp.XIII-XVIII…; Д.Цэрэнпил, Б.Сэржав, Монголын нууц товчооны ном зүй, судлалын тойм, УБ., 1990, (127 тал), 71, 92-93,102-103-р тал; Г.Билгүүдэй, Аман уламжлал ба <<Монголын нууц товчоон>>, УБ., 2000, (166 тал), 16-17-р тал; Д.Цэрэнсодном, Монгол уран зохиолын товч түүх (XIII-XX зууны эхэн), УБ., 2002, (477 тал), 153-154-р тал

[4] Ц.Дамдинсүрэн, Монголын уран зохиолын тойм, Нэгдүгээр дэвтэр, УБ., 1957, (159 тал), 44-р тал;

[5] Юань-чао би-ши. (Секретная история монголов), 15 цзюаней, том I, текст, Издание текста и предисловие Б.И.Панкратова, М., 1962, (5-19+602 сс), с.14; Н.Ц.Мункуев, Китайский источник о первых монгольских ханах, М., 1965, (222сс),161;

Російской Духовной Миссіи въ Пекине", ("Бээжин дэх Оросын шашны төлөөлөгчдийн газрын бүтээл") цувралын IV ботид оруулан хэвлүүлжээ[6].
Эл бүтээл нь :
"Предисловіе переводчика" ("Орчуулагчийн өмнөх үг"), (сс. 3-22),
"Текстъ перевода" ("Эх орчуулга"), (сс. 23-160),
"Примечанія" ("Тайлбар"), (сс.161-258),
"Генеалогическая таблица къ сказанію о Чингисхане" ("Чингис хааны тухай өгүүлэл дэх угсаа гарлын хүснэгт") (2 тал) гэсэн бүтэцтэй юм.

"Орчуулагчийн өмнөх үг"-нээ нангиадын түүхэн сурвалжид "Нууц Товчоон"-ы талаар дурдсан тухай, эл зохиолыг анх ямар үсэг бичгээр зохиосон тухай, нэрийн талаар, уламжлагдан ирсэн тухай, Хятадын эрдэмтэн Вань Гуань дай, Цянь да синъ, Сюй сунъ, Чжанъ му зэрэг хүмүүсийн судалгаа, уул зохиолын агуулга, шинж чанар, зохиогч, он цаг, нангиад үсгээр галиглан тэмдэглэсэн онцлог зэрэг "Монголын Нууц Товчоон" судлалын гол гол асуудлыг товч тодорхой авч үзсэн байдаг бөгөөд олон зүйл дээр зөв байр суурь баримталж байсан нь тодорхой. Тухайлбал, анх зохиогдсон бичиг үсгийн талаар; "… Из сих указаний, при сличении их с текстом *Юань чао ми ши*, оказывается, что оригинал её писан был Монгольскими, но не квадратными, а Уйгурскими буквами; что составители руководства, взяв для образца *Юань чао ми ши*, при переводе её, переложили Монгольские слоги условными, однажды на всегда установленными, знаками Китайскими и, перевели Монгольские слова тоже условными и определенными навсегда Китайскими выражениями. Эти условные выражения и знаки они могли заимствовать из переводной литературы времен династии Юань. Таким образом, *Юань чао ми ши* состояла из трёх текстов: Монгольского, писанного Уйгурскими буквами; тонического, представлявшего только звуки Монгольского текста, выраженные условными Китайскими знаками, и наконец Китайского, переводного."[7*], онцлог шинжийн талаар "... Как произведение старинно-Монгольское, она отличается простотою и наивностию, которые трудно отыскать в твореніях Китайских бытописателей. Она преимущественно распространяется о событиях в жизни Чингисхана, до той поры когда он делается единодержавным владыкою степной Имперіи, о дальнейших его завоеніях, за пределами Монголіи, она говорит кратко, далеко не так, как писатели покоренных им стран."[8], зохиогчийн талаар "... Имя автора *Юань чао ми ши* неизвестно. Впрочем, вникая внимательно в рассказ её, я получил убеждение, что она есть дело не одного лица; по видимому люди, бывшие свидетелями самых событий, или жившие не далеко от времен Чингисхана, слагали, каждый, свои

[6] Старинное монгольское сказаніе о Чингисхане, Перевелъ съ Китайскаго, съ примечаніями, Архимандритъ Палладій, "Труды членовъ Російской Духовной Миссіи въ Пекине", Томъ IV, СПб., 1866, сс.3-258
[7] Старинное монгольское сказаніе о Чингисхане, Перевелъ съ Китайскаго, съ примечаніями, Архимандритъ Палладій, "Труды членовъ Російской Духовной Миссіи въ Пекине", Томъ IV, СПб., 1866, (сс.3-258), 5-6
[*]Техникийн боломжоос шалтгаалан П.И.Кафаровын "Старинное монгольское сказаніе о Чингисхане" номоос эшилсэн зүйлүүдийг орчин цагийн орос хэлний зөв бичихзүйгээр сольсон болохыг анхаарна уу.
[8] Старинное монгольское сказаніе о Чингисхане, Перевелъ съ Китайскаго, съ примечаніями, Архимандритъ Палладій, "Труды членовъ Російской Духовной Миссіи въ Пекине", Томъ IV, СПб., 1866, (сс.3-258),14

живые предания в общую сумму, которая и излагаема была систематически кистью какого нибудь грамотного Монгола.”[9] гэх мэтчлэн өгүүлжээ.

Төгсгөлд нь “Нууц Товчоон”-ыг орчуулсан зарчмынхаа тухай “... При переводе на Русский язык *Юань чао ми ши*, употреблено было старание сохранить в возможной точности речь подлиника. Я присоединились филологические и другие, какие мог сделать, пояснения для полного уразумения текста, имея в виду не столько соглашение рассказа *Юань чао ми ши* с другими сказаниями, сколько разъяснение рассказываемых в ней событий.”[10] хэмээн өгүүлсэн байх бөгөөд энэ зарчмаа орчуулгадаа тууштай баримталсан болохыг олон арван жишээ баримтаар нутлан харуулж болно.

П.И.Кафаров “Монголын Нууц Товчоон”-ы талаар нангиадын түүхэн сурвалжид анх дурдсан мэдээ хэмээн “Мингийн магад тэмдэглэл” (“**明實錄** Ming shi lu”) гэдэг олон боть номын “Тайзугийн магад тэмдэглэл” (“**太祖實錄** Tai-zu shi-lu”) хэмээх 141-р боть дахь “Хуа-И И-юй толь”-ийг найруулах тухай Хун-у-гийн 15-р оны цагаан сарын улаан нохой өдөр (1382 оны 1 сарын 20)-ийн тэмдэглэлийг оросоор орчуулан оруулсан байна[11].

Түүний орчуулгын онцлогийг харуулахын тулд зарим нэг жишээг доор өгүүлсүгэй. Үүнд:

“Монголын Нууц Товчоон”-ы 1-р зүйлийг “Вначале, предками Монгольского дома были: небом рожденный бурый волк, да сивая лань; сочетавшись между собою, они вместе переплыли воду, называемую *Тэн-йи-си*, достигли вершины реки, называемое *Онан*, и поселились у горы по имени *Бурхан*; здесь они произвели на свете человека, по имени *Батачихан*.”[12] хэмээн орчуулжээ. Үүнийг Дагуурын Цэнд гүн “Erten-ü Yüvan ulus-un ebüged-ün ijaγur anu tngri-eče törügülügsen Börtü čino-a ajuγu. Maral γou-a-luγ-a nökučejü qamtu-bar tenggis usun-i getülejü Onon kemekü mören-ü ekin-dü kürčü irejü Burqan γaldan aγulan-u emün-e nutuγlan saγuju nigen köbegün törüjüküi. Ner-e anu Batu čaγan”[13] хэмээн орчуулсан буй.

9-р зүйлийг орчуулсан нь; “Причиной же перекочевки *Хорилартаймерганя* было то, что когда община его положила запрет на ловлю соболей и белок в урочище *Хоритумадун*, он огорчился этим и услышав, что в горе *Бурхан* звери водятся в изобилии, поднял весь дом свой и перешел к владетелю горы *Бурхан*, по имени *Шиньчибоян*, и таким образом составил особую фамилию *Хорилар*. Вот как и случилось,

---

[9] Старинное монгольское сказаніе о Чингисхане, Перевелъ съ Китайскаго, съ примечаніями, Архимандритъ Палладій, “Труды членовъ Російской Духовной Миссіи въ Пекине”, Томъ IV, СПб., 1866, (сс.3-258),15-16

[10]Старинное монгольское сказаніе о Чингисхане, Перевелъ съ Китайскаго, съ примечаніями, Архимандритъ Палладій, “Труды членовъ Російской Духовной Миссіи въ Пекине”, Томъ IV, СПб., 1866, (сс.3-258), 21

[11] Старинное монгольское сказаніе о Чингисхане, Перевелъ съ Китайскаго, съ примечаніями, Архимандритъ Палладій, “Труды членовъ Російской Духовной Миссіи въ Пекине”, Томъ IV, СПб., 1866, (сс.3-258), 4-5

[12] Старинное монгольское сказаніе о Чингисхане, Перевелъ съ Китайскаго, съ примечаніями, Архимандритъ Палладій, “Труды членовъ Російской Духовной Миссіи въ Пекине”, Томъ IV, СПб., 1866, (сс.3-258), 23

[13] Ц.Хандсүрэн, Цэнд гүн ба Монголын Нууц Товчоо, УБ., 1997, (646 тал), 53-р тал

что *Добэнмерган* взял себе в жены *Аланхоа*."[14]. Үнийг Цэнд гүн; "… Гolilardai mergen-ü negüüjü iregsen učir bolbasu γoul tümed-ün γajar-a bulaγ-a kerm-e-ü jerge görügesü-yi öbersed-iyen qoriγlan čaγajilaγdaju angnaju čidaqu ügei-yin tula, maγudalčaju, Burqan γaldan aγulan-a görügesü elbeg kemen sonusču bükü qotalaγar negün, Burqan γaldan aγula-yin ejen Sinči Buyan-i erijü irebe. Egünü učir-a Гolilar obuγtan boljuqui. Dobuu mergen Arun γou-a-yi gergei bolγaγsan anu eyimü bölüge"[15] гэв.

282-р зүйлийн орчуулга; "Сия книга, в большом собрании, в год мыши, в седьмой луне, во время пребывания на реке *Кэрулян*, в урочище *Кодеэарал*, писанием кончена."[16]

Цэнд гүний орчуулсан нь:

" Энэ бичгийг Их хурал хуралдаж байхад хулгана жилийн долоон сард Хэрлэн голын хөдөө арлын Долоон болдог, Шилхэнцэг хоёрын газраа хаан орд бууж бүхийд бичиж дуусгабай"[17]

Дээрх гурван жишээнээс П.И.Кафаровын орчуулгын байдал бага сага тодрох болов уу хэмээн санана.

Тэрбээр зохиолынхоо "Удиртгал" болон "Тайлбар"-ын харьцааны талаар "Настоящее введение к моему переводу может показаться длинным, как и примечания мои к тексту мелочными; но я считаю подобные подробности необходимым условием добросовестного труда и желаю поставить читателя в полную независмость от переводчика."[18] хэмээн тэмдэглэсэн буй.

П.И.Кафаров "Тайлбар"-таа 660 үг, хэллэгийг товч тайлбарлажээ. Эдгээр нь голдуу хятад товч орчуулгын үг, хэллэгийг тайлбарласан хэрэг юм. Жишээ нь:

"1. *Юань чао ди жен цзу*: предками людей династии *Юань*; это, по моему мнению, перифраз переводчиков; далее название *Юань* более не повторяется."[19]

"10. *Таир, Боро*: должно быть масти лошадей. Вероятно, эти кони играли какую нибудь роль в народных преданиях Монголов.[20]

"82. Выражение двумысленно; оно может значить также: <<мои дети еще не подросли де>>; *чжан бу да мо дао*."[21]

---

[14] Старинное монгольское сказаніе о Чингисхане, Перевелъ съ Китайскаго, съ примечаніями, Архимандритъ Палладій, "Труды членовъ Російской Духовной Миссіи въ Пекине", Томъ IV, СПб., 1866, (сс.3-258), 24

[15] Ц.Хандсүрэн, Цэнд гүн ба Монголын Нууц Товчоо, УБ., 1997, (646 тал), 58-р тал

[16] Старинное монгольское сказаніе о Чингисхане, Перевелъ съ Китайскаго, съ примечаніями, Архимандритъ Палладій, "Труды членовъ Російской Духовной Миссіи въ Пекине", Томъ IV, СПб., 1866, (сс.3-258), 160

[17] Ц. Хандсүрэн, Цэнд гүн ба Монголын нууц товчоо-2, УБ., 2002, (232 тал), 231-р тал

[18] Старинное монгольское сказаніе о Чингисхане, Перевелъ съ Китайскаго, съ примечаніями, Архимандритъ Палладій, "Труды членовъ Російской Духовной Миссіи въ Пекине", Томъ IV, СПб., 1866, (сс.3-258), 22

[19] Старинное монгольское сказаніе о Чингисхане, Перевелъ съ Китайскаго, съ примечаніями, Архимандритъ Палладій, "Труды членовъ Російской Духовной Миссіи въ Пекине", Томъ IV, СПб., 1866, (сс.3-258), 163

[20] Старинное монгольское сказаніе о Чингисхане, Перевелъ съ Китайскаго, съ примечаніями, Архимандритъ Палладій, "Труды членовъ Російской Духовной Миссіи въ Пекине", Томъ IV, СПб., 1866, (сс.3-258), 164

“97. *Ман шэ*: самый большой змей.”[22]

“100.*Чайлан*: по Монгольски *дзубери-чино*. Перевожу шакалом, по догадке.”[23]

“486. *Фу шен*: духи, дарующие счастье”[24]

“659. *Да цзюй хой чжо*: когда собрались во множстве; во время большого съезда князей и чинов.”[25]

“660. В 1240 году. См. стр. 16 предисловия.”[26] гэх мэтчилэн тайлбарласан байдаг.

Орчуулгын ард хавсаргасан үг хэллэгийн тайлбар нь түүний орчуулгыг үнэн зөв ухааран ойлгоход чухал хэрэглэгдэхүүн болж байгаа билээ.

Эл бүтээлийг 1910 онд Бээжинд дахин хэвлэсэн бөгөөд дараа дараагийн судлаачдад “Монголын Нууц Товчоон”-ыг судлахад нь үнэ цэнэтэй хэрэглэгдэхүүн болсоор иржээ. Тухайлбал, түүний орчуулгыг В.В.Бартольд, В.А.Котвич, Б.Я.Владимирцов нар бүтээлдээ ашиглаж байлаа.

Нэрт монголч, нангиадач Н.Ц.Мункуев “...П.Кафаров, как видно из его описания составных частей <<Юань-чао би-ши>> и ссылок на <<Юн-лэ да-дянь>>, безусловно знал о <<монгольском>> тексте памятника, но в комментарии к переводу он, видимо, не имея под рукой, ссылался на работы китайских ученых, в которых цитировались дополнительные собственные имена из монгольского текста”[27] хэмээн тэмдэглэсэнтэй бид бүрэн санал нийлж байна.

Ийнхүү Оросын нэрт дорно дахины судлаач, шашны зүтгэлтэн П.И.Кафаровын “Старинное Монгольское Сказаніе о Чингисхане” хэмээх бүтээл нь “Монголын Нууц Товчоон”-ыг Өрнө дахины уншигчдад танилцуулсан төдийгүй эл дурсгалын судалгааг эхлүүлсэнээрээ үеийн үед дурсагдах гавьяатай билээ.

Бидэнд эдүгээ “Монголын нууц товчоон”-ы Гү Гуань-чи (1776-1835)-гийн, Цянь Да-Синь(1728-1804)-ий, Бао Тин-Бо (1728-1814)-гийн гэсэн үндсэн гурван бичмэл эх уламжлан иржээ. Эдгээрийн нэгийг Хятадын эрдэмтэн Бао Тин-Бо 1805 онд “Юнлогийн их дүрэмлэх бичиг”(“**永樂大典** yong le da dian”)[28]-ээс хуулан авч бусад

---

[21] Старинное монгольское сказаніе о Чингисхане, Перевелъ съ Китайскаго, съ примечаніями, Архимандритъ Палладій, “Труды членовъ Російской Духовной Миссіи въ Пекине”, Томъ IV, СПб., 1866, (сс.3-258), 178

[22] Старинное монгольское сказаніе о Чингисхане, Перевелъ съ Китайскаго, съ примечаніями, Архимандритъ Палладій, “Труды членовъ Російской Духовной Миссіи въ Пекине”, Томъ IV, СПб., 1866, (сс.3-258), 179

[23] Старинное монгольское сказаніе о Чингисхане, Перевелъ съ Китайскаго, съ примечаніями, Архимандритъ Палладій, “Труды членовъ Російской Духовной Миссіи въ Пекине”, Томъ IV, СПб., 1866, (сс.3-258), 179

[24] Старинное монгольское сказаніе о Чингисхане, Перевелъ съ Китайскаго, съ примечаніями, Архимандритъ Палладій, “Труды членовъ Російской Духовной Миссіи въ Пекине”, Томъ IV, СПб., 1866, (сс.3-258), 231

[25] Старинное монгольское сказаніе о Чингисхане, Перевелъ съ Китайскаго, съ примечаніями, Архимандритъ Палладій, “Труды членовъ Російской Духовной Миссіи въ Пекине”, Томъ IV, СПб., 1866, (сс.3-258), 258

[26] Старинное монгольское сказаніе о Чингисхане, Перевелъ съ Китайскаго, съ примечаніями, Архимандритъ Палладій, “Труды членовъ Російской Духовной Миссіи въ Пекине”, Томъ IV, СПб., 1866, (сс.3-258), 258

[27] Н.Ц.Мункуев, Китайский источник о первых монгольских ханах, М., 1965, (222сс),161

[28] Эл бүтээлийг доктор, профессор Б.Сумьяабаатар “Өнө баясгалант их толь” хэмээн монголчлон нэрлэсэн билээ. (А.Позднеев, Транскрипція палеографическаго текста “Юань-чао-ми-ши”, УБ., 2005,

эхтэй тулган алдаа мадагийг нь шүүжээ. Тэрбээр түүнийгээ 1847 онд Хань Тай-хуад өгч, П.И.Кафаров 1872 онд Хань Тай-хуагаас худалдан авч, 1878 онд Оросын монголч эрдэмтэн А.М.Позднеевийг Бээжинд очиход нь түүнд дамжуулан өгсөн нь эдүгээ Санкт-Петербургийн Их сургуулийн эрдэм шинжилгээний номын сангийн Дорно дахины хэлтэст хадгалагдаж байдаг ажгуу. Эл эхийг профессор П.Пеллио гэрэл зургаар буулган авч судалгаандаа ашиглаж байгаад 1933 онд Бээжингийн номын санд бэлэглэжээ[29].

П.И.Кафаровын энэ эх олон жил нийтийн хүртээл бололгүй хадгалагдаж байсан бөгөөд 1962 онд Зөвлөлтийн эрдэмтэн Б.И.Панкратов өмнөх үг бичин гэрэл зургаар хэвлүүлсэн юм[30].

Б.И.Панкратоваас өмнө XIX зууны сүүлч, XX зууны эхээр "Монголын Нууц Товчоон"-ыг чулуун барын гэрэл зургаар А.М.Позднеевийн орчуулгын хамт хэвлүүлэх гэж хэд хэдэн удаа оролдсон боловч бүтээгүй ажээ[31]

Орос үсгийн галиг, хадмал орчуулга.

П.И.Кафаров 1872 онд Хань Тай-хуагаас "Монголын Нууц Товчоон"-ы нэгэн гар бичмэл хуулбарыг олж аваад түүнийгээ орос үсгээр бүрэн галиглан буулгаж, үг бүрийн доорх нангиад хадмал орчуулгыг оросоор орчуулж хадсан нь хамгийн анхны галиг болсон төдийгүй хятад хэл мэдэхгүй судлаачдад чухал гарын авлага болжээ.

Харамсалтай нь, тэрбээр уул бүтээлээ хэвлүүлж амжилгүй таалал төгссөн бөгөөд эл гар бичмэл одоо болтол нийтийн хүртээл бололгүй гар бичмэлээрээ ОХУ-ын ШУА-ийн Дорнодахины судлалын хүрээлэнгийн Санктпетербургийн салбарын хөмрөгт хадгалагдан байдаг ажээ.

Эдүгээ мэдэгдээд буй "Монголын Нууц Товчоон"-ы кирилл, латин, монгол үсгийн бүрэн галигуудыг он цагийн дараалаар дор жагсаавал:

1. П. И. Кафаровын кирилл үсгийн галиг (1872-1878, хэвлэгдээгүй)
2. Э. Хэнишийн латин галиг (1935, 1937, 1962)
3. С. А. Козины латин галиг (1941, 1990)
4. Ш. Куракичийн латин галиг (1942)
5. П. Пеллиогийн латин галиг (1949)
6. Л. Лигетийн латин галиг (1964, 1971)
7. И. дө Рахевильцийн латин галиг (1972)
8. Баярын монгол үсгийн сийрүүлэг болон латин галиг (1981, 1998)
9. Ш. Озавагийн латин галиг болон уйгуржин монгол үсгийн сийрүүлэг (1984-1989)
10. Т. Дашцэдэнгийн латин галиг (1985)

(XVII+112сс.), с.II; Б. Сумьяабаатар, Б. Нарангэрэл, Монголын нууц товчооны толь, УБ., 2008, (LIV+875 тал), V талд үзнэ үү.

[29] Д.Цэрэнпил, Б.Сэржав, Монголын нууц товчооны ном зүй, судлалын тойм, УБ., 1990, (127 тал),71; Д.Цэрэнсодном, Монгол уран зохиолын товч түүх (XIII-XX зууны эхэн), УБ., 2002, (477 тал), 153-154; А.Позднеев, "Транскрипція палеографическаго текста "Юань-чао-ми-ши", Товчит толтыг Б.Сумьяабаатар, Эрхэлсэн Го. Аким, УБ., 2005, (XVll+112сс), с.II

[30] Юань-чао би-ши. (Секретная история монголов), 15 цзюаней, том I, текст, Издание текста и предисловие Б.И.Панкратова, М., 1962, 5-19+602 сс

[31] Д.Цэрэнпил, Б.Сэржав, Монголын нууц товчооны ном зүй, судлалын тойм, УБ., 1990, (127 тал),71

11. Элдэндэй, Ардаажав нарын монгол үсгийн сийрүүлэг (1986)
12. Их мянгадай Иринчиний уйгуржин монгол үсгийн сийрүүлэг (1987)
13. Ш. Гаадамбын монгол үсгийн сийрүүлэг (1990)
14. Б. Сумъяабаатарын монгол үсгийн сийрүүлэг, үсэгчилсэн латин галиг (1990)
15. Ж. Ч. Стритийн латин галиг (1997)
16. Х. Курибаяши, Чойжинжав нарын латин галиг (2001)
17. Шонхорын уйгуржин монгол үсгийн сийрүүлэг болон латин галиг (2002)
18. Ю Вонь-сугийн латин галиг (2004)
19. Ш. Чоймаагийн уйгуржин монгол үсгийн сийрүүлэг (2005)
20. Э. Ардаажавын латин галиг (2005)
21. Пак Вон-гил, Ким Ги-сонь, Чой Хён-вонь нарын латин галиг (2006)
22. Б. Напилын латин галиг (2006)

МУИС-ийн ГХСС-ийн Түрэг судлалын тэнхимийнхэн бид 2007 онд П.И.Кафаровын гар бичмэлийн гэрэл зургийг хүнээс худалдан авсан билээ.

- Эл гар бичмэлд анхнаасаа зүйлийн дугааргүй байсан авч сүүлд нь уг гэрэл зураг дээр хар хөх өнгийн тосон балаар дугаар тавьжээ.
- Энэхүү гар бичмэлийн хар цагаан гэрэл зургаас уул эх нь ямар өнгийн бэхээр бичигдэснийг нь тогтоох боломж алга.
- Орос үсгийн галигийг том үсгээр, орос хадмал орчуулгыг нь үг бүрийн дор арай жижиг үсгээр бичсэн бөгөөд галиг, хадмал орчуулга хоёрыг нийлүүлэн нэг мөр хэмээн тооцвол, нэг нүүрнээ 22 мөр (22×2=44 мөр) бичээстэй юм.
- Тогтуун, гаргац сайтай үсгээр, баллаж сохлолгүй, ихэд нямбай бичжээ.
- Хүний нэр, газар усны нэр сэлтийг орос хадмал орчуулгадаа давтан бичилгүй, хөндлөн зурж товчилжээ.
- Тус галигийн хуудас болгоны баруун дээд талд дугаар тавьсан нийт 260 хуудас бүтээл бөгөөд хуудасныхаа хоёр захаар давхар шугам татаж, голд нь уг зохиолоо бичжээ.
- “Предварительные примечания” гэсэн нүүр хуудасны зүүн баруун, 1-р хуудасны зүүн дээд, баруун доод, 2-р хуудасны зүүн, 15-р хуудасны баруун, 28-р хуудасны зүүн доод, 39-р хуудасны зүүн, 67-р хуудасны зүүн доод, 74-р хуудасны зүүн доод, 131-р хуудасны зүүн, 139-р хуудасны зүүн доод, 143-р хуудасны зүүн, 200-р хуудасны зүүн, 213-р хуудасны зүүн, 214-р хуудасны зүүн, 217-р хуудасны зүүн, 218-р хуудасны зүүн, 219-р хуудасны зүүн дээд, 220-р хуудасны зүүн, 233-р хуудасны баруун доод, 237-р хуудасны зүүн дээд, 238-р хуудасны зүүн, 240-р хуудасны зүүн дээд, 245-р хуудасны зүүн, 256-р хуудасны зүүн дээд, 258-р хуудасны зүүн доод, 260-р хуудасны зүүн талын зайд тус тус тайлбар тэмдэглэл хийжээ.

П.И.Кафаровын энэхүү гар бичмэл орос галиг “Предварительное примечание” (“Урьдчилсан тэмдэглэл”) хэмээх нэг хуудасаар эхэлж байгаа бөгөөд “Монголын Нууц Товчоон”-ы нангиад галиг, хадмал орчуулгынхаа онцлогийн талаар, мөн өөрийн хийсэн ажлын тухай өгүүлжээ. Тухайлбал, “... В настоящем переложении, я ограничился присоединением вариантов в транскрипций монгольских слов и в подстрочном переводе, предоставляя нашим ученым монголистам труд исправления ошибок. -По замечанию здешных монголистов, текст писан разговорным монгольским языком и содержит в себе не мало архаизмов.

Некоторые монгольские слова оставлены мною без перевода, или по-тому, что в копии даже нет его, или потому, что даже перевод явно ошибочен (описка). А.П.” хэмээн тэмдэглэсэн байна.[32]

Үүнээс үзвэл, П.И.Кафаровын энэхүү галиг, орчуулга бол монгол судлаачдаар алдаагаа засуулахаар бэлтгэсэн анхны хувилбар хэмээн үзэж болох буй за.

Сүүлийн 260-р хуудасны төгсгөлд;

“P.S. Писатель копии упоминает, в одной заметке, о печатьном экземпляре транскрипций Монгольского теста; но не видно, чтоб он воспользовался им для проверки своей копий.” хэмээн хэн нэгэн хүн тэмдэглэжээ.[33]

П.И.Кафаровын кирилл галигийн онцлогийг харьцуулахын тулд 185-р зүйлээс багахан хэсгийг таслан авч бусад хүний галигтай зэрэгцүүлэн үзүүлье.

Нангиад галигийн эх:

“王中罕 格捏惕 借 阿勒壇 巾舌兒篾 孛思中合周 中忽舌林剌梅 斡脫舌兒連 亦古勒古周 雪泥惕 都里里格周 樔顛 不赤耶 客額罷。”[34]

1. П.И.Кафаров (1872-1878) : “Ванхань гэнљтъ би алтанъ тљрмљ бэсхачжоу хуриньламуй, окэрлень игулгучжоу сюенитъ дулилигэчжоу нендень бучиљ кээба.”[35]
2. Э.Хэниш (1937): “Ongḫan genet bui. altan terme bosḫaju ḫurimlamui. otorlen igulguju sünit duli duligeju nenden buciye ke’ebe”[36]
3. С.И.Козин (1941): “Van-qan kenet bi. Altan terme bosqaju qurinlamui. Oterlen iqulju, suenit dulilіceju nenden buciye!” ke’eba.[37]
4. Ш.Куракичи (1942): “Waṅ-Qān gened bi. Altan terme bosγažu qurimlamui. Ötörlen igülgüžü sőnid düliligežü nemden büčije” keġebe.[38]
5. П.Пеллио (1949): “Ong-qan gänät büi altan tärmä bosqaju qurïmlamuï. Ötörlän igü1güjü [1] ((1) Corr. nä’ü1gäjü?) sünit düliligäjü [2] (2. Corr.düligäjü?) nändän büciyä kä’äba.”[39]
6. Л.Лигети (1971): “Ong-qan genet büi altan terme bosqaju qurimlamui ötörlen igülgüjü sönit düli dülilgejü nenden büčiye ke’ebe”[40]
7. И.дө Рахевильц (1972): “Ong-qan genet bui altan terme bosqaju qurimlamui ötörlen igülgüjü sönit dülil<i>gejü nenden büciye ke’eba”[41]

---

[32] П. И. Кафаровын гар бичмэл, Нүүр хуудас

[33] П. И. Кафаровын гар бичмэл, 260-р хуудас

[34] **元朝秘史三種, 中文出版社, 京都**, 1975, (815 pp.), 153, 465, 700

[35] П. И. Кафаровын гар бичмэл, 134-р тал

[36] Mangḫol un niuca tobca’an. (Yűan-ch‘ao pi-shi), Die Geheime Geschichte der Mongolen, Aus der chinesischen transcription (Ausgabe Ye Teh-Hui) im Mongolischen Wortlaut Wiederhergestellt von E. Haenisch, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1937, (140 ss.), 52

[37] Сокровенное Сказание Монголов. Анонимная монгольская хроника 1240 года. Монгол-ун Нигуча Тобчиян. Юань чао би ши, Элиста, 1990, (280 сс.), 138-139

[38] Sh. Kurakichi, Onyaku-mô̄bun-gencho-hishi. A Romanised Representation of the Yuan-ch’ao-pi-shi (A Secret History of the Mongols) in its Original Mongolian Sound, Tokyo, 1942, 五十 b

[39] P. Pelliot, Histoire secrète des Mongols. Restitution du texte mongol en traduction française des chapitres I a VI, Paris, 1949, (197 ss.), 63

[40] L. Ligeti, Histoire Secrète des Mongols, MLMC, I, Budapest, 1971, (268 pp.), 142

[41] I. de Rachewiltz, Index to the Secret History of the Mongols, Indiana University, Bloomington, 1972, (347 pp.), 94

8. Баяр (1981) : “ūaŋqan kenet' puj, alt'an t'erme posqatʃu qurimlamuj. ot'orlen ikulkutʃu sonit' t'uliliketʃu nent'en putʃije k'e’epe.”[42]
9. Т.Дашцэдэн (1985): “Wang qan gened buy. Altan terme bosqaju qurimlamuy. Ötörlen igülgüjü sönid dülil(i)gejü nenden büčiye keebe.”[43]
10. Ш.Озава (1987) : “Ong qan gened büi, altan terme bosqaju qurimlamui, ötörlen igülgüjü sönid düliligejü nenden büčiye ke’ēbe.”[44]
11. Ж.Ч.Стрит (1997): “O[n≈] qan gene·d~ bü-y; altan terme bos-qa-ju qurimla-muy. Ötörle-n neü1-ge-jü[661] (661. YCPS igülgüjü emended to neülgejü (as Pelliot; i.e igneülgejü); the form in our text apparently resulted from an error in readıng the vertical script from negülgejü (=SH neülgejü); see de Rachewiltz in PFEH 16.65 (1977).) sőni·d dülilge-jü [662] (662. YCPS düliligejü emended to dülilgejü (i.e. dülil<i>gejü). This emendation was made by Pelliot. Haeniseh’s dictionary suggested rather that the form in our text might be = düli düligejü. For the text’s sönid düliligejü we might expect either söni dülilјü (as 2333, 3335) or söni dülildüjü (3338); hence perhaps the seeming d plural here is an error as well as the following verbal form. Note that in YO32 we find söni düliligejü!) nende-n büciye kee-be”.[45]
12. Шонхор (2002) : “ong qan gened bui. altan terme bosqaju qurimlamui. ötörlen igulguju sönid düliligeju nenden büčiye kemebe.”[46]
13. Ю Вонь-су (2004) : “Ong-qan gened bui. Altan terme bosγaju qurimlamui. Ötörlen igülgüjü sönid düliligejü nenden büčiye!” ke’ebe.”[47]
14. Э.Ардажав (2005) : “Ong qan gened bui. Altan term-e bosqajiu qurimlamui. őtőrlen igülgüjiü sönid düliligejiü nenden büčiy-e” ke’eb (a) [e].”[48]
15. Пак Вонь-гил, Ким Ки-сонь, Чой Хён-Вонь (2006): “Ong khan gened büi, altan terme boskhaju khurimlamui, ötörlen igülgüjü sönid düliligejü nenden büčiye ke’ēbe.”[49]
16. Б.Напил (2006) : “Oŋ-qan kenet bui altan terme bosqažu qurimlamui. Ötörlen iqulγužu sünit düliličežü neŋden büčiye ke[g]ebe”[50]

Бусад эрдэмтдийн “qurimlamui” хэмээн галигласан үгийг П.И.Кафаров “хуриньламуй”, С.А.Козин “qurinlamui” хэмээн галигласан нь эл үгийн хоёр дахь ханз буюу “舌林” үсгийг одоогийн Бээжин аялгууны дуудлагаар “lin” хэмээн уншсанаас шалтгаалжээ. Гэтэл энэ ханз “Монгол үсгийн дууриан” (“蒙古字韻 meng gu zi yun”)-д “lim” (Дөрвөлжин үсгээр “ᠯᡳᠮ lim” гэжээ.) гэсэн дуудлагатай байна.[51]

---

[42] Bayar, Mongγol-un Niγuča Tobčiyan, Ded debter, ÖMAKQ, 1981, (395-1099 pp.), 744

[43] Монголын нууц товчоо, Галиглан хэвлүүлсэн Т. Дашцэдэн, Редактор Ц. Дамдинсүрэн, Н. Ишжамц, CSM, t. XXI, f. 1, УБ., 1985, (216 тал), 119

[44] 小沢重男,元朝秘史全釈續攷、上,1987, (630 pp.), 194

[45] The Secret History of the Mongols, Copyright John C. Street 1985-1997, Version 22e, (21 April 1997)

[46] Šonγqor, “Mongγol-un Niγuča Tobčiyan”-u sergügelte, öMAKQ, 2002, (3+73+488+5 tal-a), 246

[47] **元朝秘史, 유원수 역주, 사계절출판사, 2004, (551 pp.), 409**

[48] **阿尔达扎布，新译集注《蒙古秘史》，内蒙古大学出版社, 2005, (870 pp.) , 775**

[49] **박원길, 김기선, 최형원, 몽골비사의 종합적 연구, 민속원, 2006, (472pp.), 216-217**

[50] Қазақстан тарихы туралы моңғол деректемелері, I том, МОҢҒОЛДЫҢ ҚҰПИЯ ШЕЖІРЕСІ, Көне моңғол тіліндегі түпнұсқалық транскрипциясын, ғылыми-мағыналық аудармасы мен түсіндірмелерін, көрсеткіштерін жасаған Н. Базылхан, Алматы, 2006, (395 pp.), 219

[51] **罗常培，蔡美彪，八思巴字与元代汉语（资料汇编），科学出版社 ,** 1959, (128+30 pl.), p.124

Ийнхүү орчин үеийн хятад хэлний дуудлагыг баримтлан буулгасан зүйл цөөн бус тохиолдож байна. Тухайлбал, 7-р бөлгийн 186-р зүйлд тохиолдох “奄出 emčü” хэмээх үгийг “еньчу” хэмээн галиглажээ[52]. Гэтэл “奄” хэмээх ханзны орчин үеийн дуудлага “ān” боловч дундад үеийн нангиад дуудлагыг тэмдэглэсэн “Монгол үсгийн дууриан” (“蒙古字韻 meng gu zi yun”) номд “am” (Дөрвөлжин үсгээр“ ’m ” гэжээ) гэсэн дуудлагатай байна.[53]

Бас нэг жишээ дурдахул, “Монголын Нууц Товчоон”-ы 66-р зүйлд тохиолдох “朵舌藍只剌黑荅中忽” хэмээх үгийг олонх эрдэмтэн “doramjilaqdaqu” хэмээн галигладаг бол П.И.Кафаров “доранчжилахдаху” [54], А.М.Позднеев “доранчжилахдаху” [55], С.А.Козин “doranjilaqdaqu”[56] хэмээн галигласан нь тус үгийн хоёр дахь ханзны орчин үеийн дуудлага болно. Дундад үеийн дуудлага нь “Монгол үсгийн дууриан” (“蒙古字韻 meng gu zi yun”) номд “lam” (Дөрвөлжин үсгээр “ la_om”) гэж буй.[57]

Бусад эрдэмтдийн “ötörlen” (“öterlen”) гэж галигласныг П.И.Кафаров ганцаараа “окэрлень” гэж буулгасан нь уг эхээ сайтар баримталсаны нэгэн жишээ болох юм. Энэ нь юун гэхүл, “ötörlen”хэмээх үгийг Гү Гуань-чи, Е Дэ-хуй нарын эхэд “斡脫舌兒連” “ötörlen” хэмээн бичсэн байдаг[58] бол түүний гарт байсан Бао Тин-богийн хуулбарт “斡克舌兒連” хэмээн “ökerlen” гэж уншихаар бичсэн байна. [59]

Үүнтэй холбогдуулан бас нэг жишээ дурдвал, “Монголын Нууц Товчоон”-ы 13-р зүйлд тохиолдох нэгэн үгийг бусад хүмүүс “širolqada” гэж галигласан байхад П.И.Кафаров ”хоролхада” хэмээн галиглажээ.[60]

Оросын монголч А.М.Позднеев 1897 онд хэвлүүлсэн “Транскрипція палеографическаго текста “Юань-чао-ми-ши”” хэмээх номдоо тус үгийг кирилл үсгээр мөн “хоролхада” хэмээн галиглаад[61] монгол бичгээр “Horolɛ:da” гэж буулгажээ.[62]

Профессор А.М.Позднеевийн ийнхүү буулгасан тухайд доктор Б.Сумьяабаатар; “... А.Позднеев авгай 矢舌羅勒中合荅 ийг орос кирилл үсгээр “хоролхада” гэж галиглаад монголоор Horolɛ:da гэж буулгаж, оросоор “жареное мясо дать” гэж орчуулсан нь маш

---

[52]П. И. Кафаровын гар бичмэл, 136-р тал

[53]**罗常培，察美彪，八思巴字与元代汉语（资料汇编），科学出版社 ,** 1959, (128+30 pl.), p.123

[54] П. И. Кафаровын гар бичмэл, 21-р тал

[55] А.Позднеев, Транскрипція палеографическаго текста “Юань-чао-ми-ши”, Товчит толтыг Б.Сумьяабаатар, Эрхэлсэн Го. Аким, УБ., 2005, (XVll+112сс), с.31

[56] Сокровенное Сказание Монголов. Анонимная монгольская хроника 1240 года. Монгол-ун Нигуча Тобчиян. Юань чао би ши, Элиста, 1990, (280 сс.), 26

[57]**罗常培，察美彪，八思巴字与元代汉语（资料汇编），科学出版社 ,** 1959, (128+30 pl.), p. 123

[58]**元朝秘史三種, 中文出版社, 京都,** 1975, (815 pp.), 153, 465

[59]Юань-чао би-ши. (Секретная история монголов), 15 цзюаней, том I, текст, Издание текста и предисловие Б.И.Панкратова, М., 1962, (5-19+602 сс), с. 315; **元朝秘史三種, 中文出版社, 京都,** 1975, (815 pp.), 628

[60] П. И. Кафаровын гар бичмэл, 3-р тал

[61] А.Позднеев, Транскрипція палеографическаго текста “Юань-чао-ми-ши”, Товчит толтыг Б.Сумьяабаатар, Эрхэлсэн Го. Аким, УБ., 2005, (XVll+112сс), с.5

[62] А.Позднеев, Транскрипція палеографическаго текста “Юань-чао-ми-ши”, Товчит толтыг Б.Сумьяабаатар, Эрхэлсэн Го. Аким, УБ., 2005, (XVll+112сс), с.63

сонин байна. Эндүү ташаа гэж хэлж зүрхлэхгүй. Их эрдэмтэн маань, монгол хэлний q / h / s авианы сэлгэх хуулийг харгалзсан, уул үгийн гарлыг арай өөрөөр ухаарч буулгасан байхыг үгүйсгэхгүй. Нууц Товчоо судлаачид **矢舌羅勒中合荅** гэсэн үгийн утга, уул үг орсон хэллэгийг нэн их шохоорхож, элдэв янзаар тайлбарлаж, одоо болтол нэг мөр болгож чадаадүйн далд учир үүнд оршиж байж ч магад. Цаашид гүнзгийрүүлэн судлах шаардлагатай"[63] гэжээ.

Гэтэл эл үгийг Гү Гуань-чи Е Дэ-хуй нарын хуулбарт "**矢舌羅勒中合荅**" ("širolqada") хэмээн тэмдэглэсэн байдаг[64] бол Бао Тин-богийн эхэд "**火舌羅勒中合荅**" ("qorolqada") хэмээн галиглажээ. [65]

Иймээс П.И.Кафаров, А.М.Позднеев нарын "хоролхада" гэж галигласныг гайхаад байх шаардлагагүй юм.

Оросын эрдэмтэн А.М.Позднеев (1851-1920) "Монголын Нууц Товчоон"-ы судлалаар "О древнемъ китайско-монгольскомъ историческомъ памятнике "Юань-чао-ми-ши"" ("Эртний нангиад-монгол түүхийн дурсгал "Юань-чао-ми-ши"-ийн тухай")[66], "Транскрипція палеографическаго текста "Юань-чао-ми-ши" ("Юань-чао-ми-ши"-ийн эртний үсэг бичгийн бичвэрийн галиг")[67] хэмээх хоёр бүтээл хэвлүүлсэн бөгөөд 1908 онд Владивостокт нийтлүүлсэн "Лекции по истории монгольской литературы" ("Монголын утга зохиолын түүхийн лекц") бүтээлийнхээ 3-р ботид "Нууц Товчоон"-ы талаар тодорхой өгүүлсэн байдаг билээ.[68]

А.М.Позднеевийн 1882 оны бүтээлийг бид, харамсалтай, нь олж үзэж чадаагүй болно.

Түүний 1897 оны номын тухайд гэвэл, профессор Б.Сумъяабаатар 1960-аад оны сүүлчээр Монгол Улсын Төв номын сангаас нэг хувийг олж, 1972 онд нийтлүүлсэн Монгол хэлшинжлэлийн номзүйн бүртгэлдээ товч тайлбар оруулжээ.[69] Мөн энэ номын талаар "Нууц Товчоон"-ы судлаач эрдэмтэн Л.Манлажав 1975 онд "Two Translations of the Secret History of the Mongols in the Ulanbator State Library" ("Улаанбаатрын Улсын номын сан дахь Монголын Нууц Товчооны хоёр орчуулга") хэмээх товч өгүүлэлийг Будапештэд нийтлүүлжээ.[70]

А.М.Позднеев профессорын эл ховор нандин бүтээлийг доктор Б.Сумъяабаатар гэрэл зургаар татан, "Товч толт" дагалдуулан 2005 онд Улаанбаатар хотноо дахин

---

[63] А.Позднеев, Транскрипція палеографическаго текста "Юань-чао-ми-ши", Товчит толтыг Б.Сумьяабаатар, Эрхэлсэн Го. Аким, УБ., 2005, (XVll+112сс), с.XV

[64] **元朝秘史三種, 中文出版社, 京都**, 1975, (815 pp.), 6, 318

[65] Юань-чао би-ши. (Секретная история монголов), 15 цзюаней, том I, текст, Издание текста и предисловие Б.И.Панкратова, М., 1962, (5-19+602 сс), с. 21; **元朝秘史三種, 中文出版社, 京都**, 1975, (815 pp.), 628

[66] А.М.Позднеев, О древнемъ китайско-монгольскомъ историческомъ памятнике "Юань-чао-ми-ши", СПб., 1882, 22сс; Переиздано в "Известия Императорского Русского Археологического Общества", 1884, № 3-6, сс. 245-259; Reprint in "Bibliotheca Sinica", IV, Paris, 1907-1908

[67] А.Позднеев, Транскрипція палеографическаго текста "Юань-чао-ми-ши", -Исторія монгольской литературы, Лист. Ій, С.ПБ. Университета, Факульт. Восточ. языковъ, СПб., 1897, 112 сс

[68] А.М.Позднеев, Лекции по истории монгольской литературы, Т.III, Владивосток, 1908, (221сс), 46-68

[69] Б.Сумъяабаатар, Монгол хэл, утга зохиол, аман зохиолын номзүй. 1. Монгол хэл, УБ., 1972, (364 тал), 69-р тал

[70] L.Manaljaw, Two Translations of the Secret History of the Mongols in the Ulanbator State Library, "Researches in Altaic Languages" : Proceedings of the 14th PIAC, Budapest, 1975, pp. 147-150

хэвлүүлсэн нь “Монголын Нууц Товчоон”-ыг сонирхогчдод буянтай сайхан үйл болсныг талархан тэмдэглэсүй.[71]

Тус бүтээлийн 1-59-р талд “Монголын Нууц Товчоон”-ы 96-р зүйлийг дуустал орос кирилл үсгээр галиглан, оросоор үгчлэн хадаж орчуулаад, 61-90-р талд тэрхүү хэсгээ монгол бичгээр сэргээн буулгаж, 91-112-р талд “хаган”, “хучжаур”, “коун” гэх мэтчилэн 26 үг хэллэгт тус тус тайлбар үйлджээ.

Профессор Б.Сумъяабаатар “Монгол худам үсгээр сэргээн буулгасан энэ хэсгийг Позднеев авгай өөрөө бичсэн үү, өөр хүн бичсэн үү гэдэг нь жаахан эргэлзээтэй.” хэмээн баримт түшин тэмдэглэжээ.[72]

Монголч эрдэмтэн А.М.Позднеев энэхүү кирилл галиг, орос хадмал орчуулгын бүтээлдээ П.А.Кафаровын ажлыг ашигласан болох нь ямар ч эргэлзээгүй хэрэг. Энэ талаар доктор Д.Цэрэнпил., “... Хэдийгээр П.Кафаровын тэр бүтээлийг (Түүний кирилл галиг, орос хадмал орчуулгыг хэлж байна. Ё.Ж.) өнөө болтол хэвлээгүй боловч хожим түүнийг А.М.Позднеев, С.А.Козин нар МНТ-ы судлагаандаа хэрэглэсэн юм. Тухайлбал, А.М.Позднеев /1851-1920/ “Юань-чао ми-ши-гийн эртний эх бичгийн галиг [1897] гэдэг бүтээлийг чулуун бараар Санкт-Петербург хотноо хэвлүүлсэн байна. ... Харин энэ галигийг тэр өөрөө хийсэн эсэх нь эргэлзээтэй юм. Энэ тухай акад. Б.Я.Владимирцов бичихдээ: “А.М.Позднеев ажлынхаа хамгийн чухал хэсэгт, тухайлбал, монгол эхийг галиглах, хадмал орчуулга хийхдээ П.Кафаровын хийсэн кирилл үсгийн галиг, хадмал орос орчуулгыг дагалдан дуурайж зөвхөн тайлбар сэлтийг нэмэх төдийгөөр хязгаарласан болохыг өнөө л ЗХУ-ын ШУА-ийн Азийн музейн хэрэглэгдэхүүнд тулгуурлан тогтоож болно.” гэжээ.” хэмээн тэмдэглээд[73] улмаар “... Энэ бүтээлийг (П.И.Кафаровын кирилл галиг, орос хадмал орчуулгыг хэлж байна. Ё.Ж) хэвлээгүй боловч хожим 1897 онд А.М.Позднеевийн хэвлүүлсэн МНТ-ны эхний 96 зүйлийн хадмал орчуулга угтаа П.Кафаровын орчуулга байсан билээ.” гэж дүгнэсэн буй.[74]

П.И.Кафаров, А.М.Позднеев нарын бүтээлийг харьцуулан харуулахын тулд өгүүллийн төгсгөлд 1-13-р зүйл хүртлэх хэсгийг зэрэгцүүлэн хавсаргалаа. Үзэх мэргэд өөр өөрийн дүгнэлтээ хийнэ буй за.

Дээр өгүүлсэнийг хураангуйлан дүгнэвэл,

- П.И.Кафаров нангиад хэл бичгийн төгс мэдлэгтэй эрдэмтэн байсан бөгөөд ажилдаа хэрхэн нягт нямбай хандсан нь тодорхой харагдана.
- Кирилл үсгийн галиг үйлдэхдээ “Монголын Нууц Товчоон”-ы нангиад галигийн эхийг нарийн чанд баримталсан байна.
- Эл бүтээл “Монголын Нууц Товчоон”-ыг өөр үсэг бичгээр галиглах, гадаадын олон хэлээр орчуулах сайн үйлсийн салхийг хагалсанаараа мөнхийн гавъяатай юм.
- Тус галигийг үйлдэхдээ “Монголын Нууц Товчоон”-ыг анх галигласан дундад үеийн мандарин аялгуугаар бус, орчин үеийн нангиад аман ярианы дуудлагыг баримтлан буулгасан байна.
- П.И.Кафаровын эл бүтээл А.М.Позднеев, С.А.Козин, Ц.Дамдинсүрэн тэргүүтэй

[71] А.Позднеев, “Транскрипція палеографическаго текста “Юань-чао-ми-ши”, Товчит толтыг Б.Сумьяабаатар, Эрхэлсэн Го. Аким, УБ., 2005, XVll+112сс

[72] А.Позднеев, “Транскрипція палеографическаго текста “Юань-чао-ми-ши”, Товчит толтыг Б.Сумьяабаатар, Эрхэлсэн Го. Аким, УБ., 2005, (XVll+112сс), с. III

[73] Д.Цэрэнпил, Б.Сэржав, Монголын нууц товчооны ном зүй, судлалын тойм, УБ., 1990, (127 тал), 93

[74] Д.Цэрэнпил, Б.Сэржав, Монголын нууц товчооны ном зүй, судлалын тойм, УБ., 1990, (127 тал), 103

дараа дараагийн судлаачдын бүтээлийн үндэс суурь болжээ.

Төгсгөлд нь нэгтгэн дүгнэвэл, Оросын үнэн алдартны шашны зүтгэлтэн, нэрт нангиадач эрдэмтэн П.И.Кафаров (1817-1878) “Монголын Нууц Товчоон”-ы судлалд баларшгүй гавьяа байгуулжээ. Үүнд :

1. Эдүгээ бидэнд уламжлан ирсэн тус туурвилын гурван гол хувилбарын нэг болох Бао Тин-богийн эхийг нээн олж судлаачдын гарт хүргэсэн.
2. “Монголын Нууц Товчоон”-ыг нангиад товч орчуулгаас нь нямбай сайн орчуулж, товч удиртгал бичин, 660 үг хэллэгт оновчтой сайн тайлбар хийж 1866 онд хэвлүүлсэн нь Өрнө дахинд эл бүтээлийг танилцуулсан төдийгүй, судлан шинжлэх үйлсийн эхлэл болжээ.
3. Нангиад эхээ сайтар баримталсан кирилл үсгийн нягт галиг үйлдэж, үг нэг бүрийг нь оросоор хадмаллан орчуулсан нь хэдийгээр хэвлэгдэж нийтийн хүртээл болоогүй ч “Монголын Нууц Товчоон”-ыг өөр өөр үсгээр галиглах, орчуулж судлахын үүдийг нээж, дараа дараагийн судлаачдад зам мөр болсон байна.

P. S. П.И.Кафаровын 1866 оны орос орчуулга болон гар бичмэл кирилл галиг, орос хадмал орчуулгыг нэгтгэн бид МУИС-ийн Гадаад Хэл Соёлын Сургуулийн Түрэг судлалын тэнхимээс эрхлэн гаргадаг “Corpus Scriptorum” цувралаар хэвлэн гаргахаар зэхэж байна.

Summary

In this article the author analyzed a brief Russian translation (SPb., 1866) and a manuscript of a Cyrillic transcription of the Secret History of the Mongols by P.I Kafarov, a great Russian orientalist.

Ном зүй

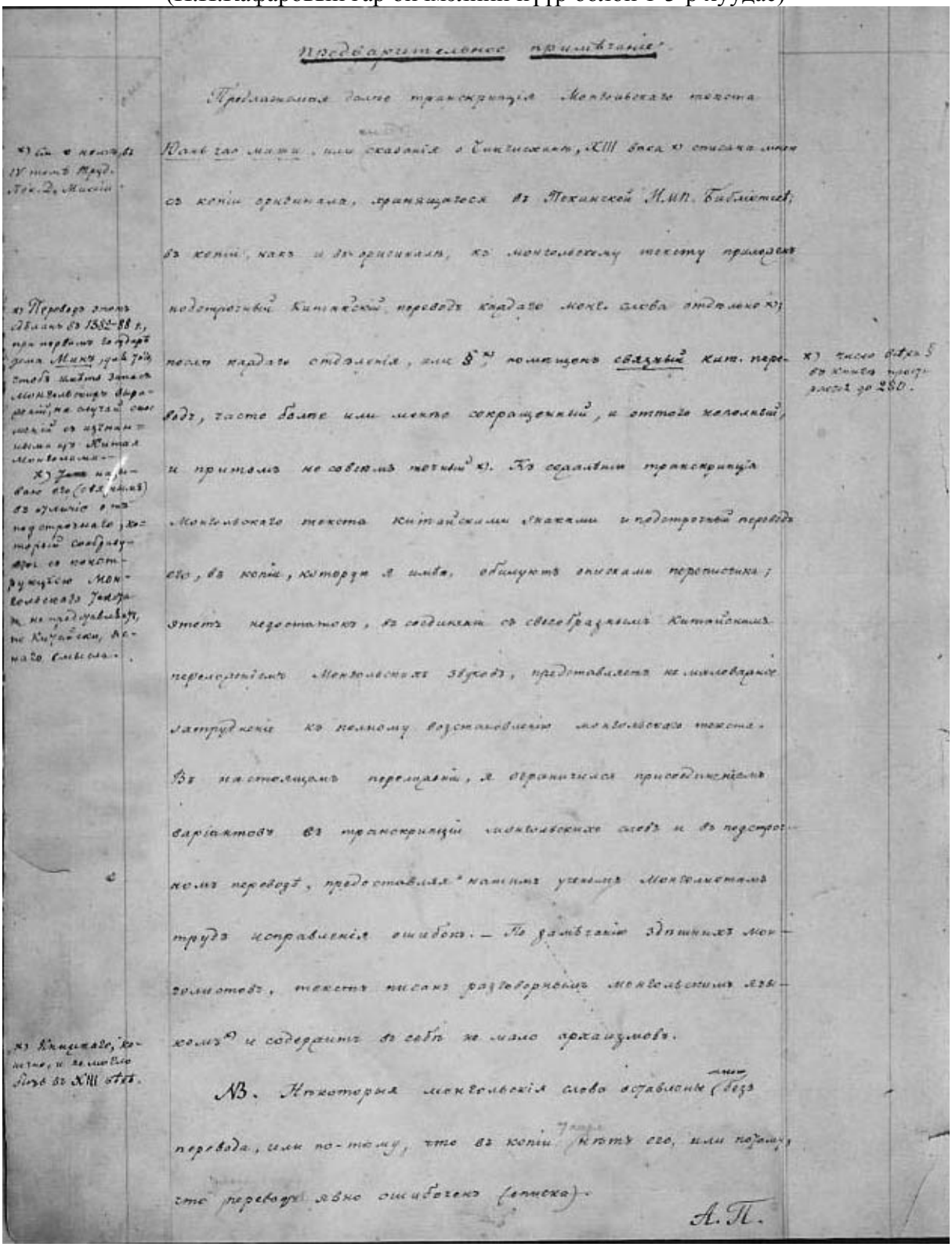
1. Старинное монгольское сказаніе о Чингисхане, Перевелъ съ Китайскаго, съ примечаніями, Архимандритъ Палладій, “Труды членовъ Російской Духовной Миссіи въ Пекине”, Томъ IV, СПб., 1866, сс.3-258
2. Си ю цзи или Описание путешествия на Запад, “Труды членовъ Російской Духовной Миссіи въ Пекине”, Томъ IV, СПб., 1866, сс.261-434
3. Путевые записки китайца Чжан-дэ-хой во время путешествия его в Монголию в первой половине XIII столетия, “Записки Сибирского Отдела Императорского Русского Географического Общества”, кн. 9-10, Иркутск, 1867
4. Старинное китайское сказание о Чингис-хане. Шэн-ву-цин-чжэн-лу, (Описание личных походов священно-воинственного). Перевод с предисловием и примечаниями, “Восточный сборник”, т.1., СПб., 1877
5. Китайско-русский словарь: В 2-х кн. /Сост. ... архимандритом Палладием и старшим драгоманом имп. дипломат. миссии в Пекине П.С.Поповым, Пекин, 1889
6. П. И. Кафаровын гар бичмэл, 260 тал

7. Г.Билгүүдэй, Аман уламжлал ба <<Монголын нууц товчоон>>, УБ., 2000, 166 тал
8. Ц.Дамдинсүрэн, Монголын уран зохиолын тойм, Нэгдүгээр дэвтэр, УБ., 1957, 159 тал
9. Ц.Дамдинсүрэн, Монголын нууц товчоо, УБ., 1976, 238 тал
10. Қазақстан тарихы туралы моңғол деректемелері, I том, МОҢҒОЛДЫҢ ҚҰПИЯ ШЕЖІРЕСІ, Көне моңғол тіліндегі түпнұсқалық транскрипциясын, ғылыми-мағыналық аудармасы мен түсіндірмелерін, көрсеткіштерін жасаған Н.Базылхан, Алматы, 2006, 395 pp
11. Монголын нууц товчоо, Галиглан хэвлүүлсэн Т. Дашцэдэн, Редактор Ц. Дамдинсүрэн, Н. Ишжамц, CSM, t. XXI, f. 1, УБ., 1985, 216 тал
12. Н.Ц.Мункуев, Китайский источник о первых монгольских ханах, М., 1965, 222сс
13. А.М.Позднеев, О древнемъ китайско-монгольскомъ историческомъ памятнике “Юань-чао-ми-ши”, СПб., 1882, 22сс; Переиздано в “Известия Императорского Русского Археологического Общества”, 1884, № 3-6, сс. 245-259; Reprint in “Bibliotheca Sinica”, IV, Paris, 1907-1908
14. А.Позднеев, Транскрипція палеографическаго текста “Юань-чао-ми-ши”, - Исторія монгольской литературы, Лист. Ій, С.ПБ. Университета, Факульт. Восточ. языковъ, СПб., 1897, 112 сс
15. А.М.Позднеев, Лекции по истории монгольской литературы, Т.III, Владивосток, 1908, (221сс), 46-68
16. А.Позднеев, Транскрипція палеографическаго текста “Юань-чао-ми-ши”, Товчит толтыг Б.Сумьяабаатар, Эрхэлсэн Го. Аким, УБ., 2005, XVll+112сс
17. Сокровенное Сказание Монголов. Анонимная монгольская хроника 1240 года. Монгол-ун Нигуча Тобчиян. Юань чао би ши, Элиста, 1990, 280 сс.
18. Б.Сумъяабаатар, Монгол хэл, утга зохиол, аман зохиолын номзүй. 1. Монгол хэл, УБ., 1972, 364 тал
19. Б.Сумьяабаатар, Б. Нарангэрэл, Монголын нууц товчооны толь, УБ., 2008, LIV+875 тал
20. Ц.Хандсүрэн, Цэнд гүн ба Монголын Нууц Товчоо, УБ., 1997, 646 тал
21. Ц. Хандсүрэн, Цэнд гүн ба Монголын нууц товчоо-2, УБ., 2002, 232 тал
22. Д.Цэрэнпил, Б.Сэржав, Монголын нууц товчооны ном зүй, судлалын тойм, УБ., 1990, 127 тал
23. Д.Цэрэнсодном, Монгол уран зохиолын товч түүх (XIII-XX зууны эхэн), УБ., 2002, 477 тал
24. Юань-чао би-ши. (Секретная история монголов), 15 цзюаней, том I, текст, Издание текста и предисловие Б.И.Панкратова, М., 1962, 5-19+602 сс
25. Bayar, Mongγol-un Niγuča Tobčiyan, Ded debter, ÖMAKQ, 1981, 395-1099 pp.
26. Šonγqor, “Mongγol-un Niγuča Tobčiyan”-u sergügelte, ÖMAKQ, 2002, 3734885 tal-a
27. Sh. Kurakichi, Onyaku-môbun-gencho-hishi. A Romanised Representation of the Yuan-ch’ao-pi-shi (A Secret History of the Mongols) in its Original Mongolian Sound, Tokyo, 1942
28. L. Ligeti, Histoire Secrète des Mongols, MLMC, I, Budapest, 1971, 268 pp.
29. L.Manaljaw, Two Translations of the Secret History of the Mongols in the Ulanbator State Library, “Researches in Altaic Languages” : Proceedings of the 14th PIAC, Budapest, 1975, pp. 147-150

30. Mangḫol un niuca tobca'an. (Yüan-ch'ao pi-shi), Die Geheime Geschichte der Mongolen, Aus der chinesischen transcription (Ausgabe Ye Teh-Hui) im Mongolischen Wortlaut Wiederhergestellt von E. Haenisch, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1937, 140 ss.
31. P. Pelliot, Histoire secrète des Mongols. Restitution du texte mongol en traduction française des chapitres I a VI, Paris, 1949, 197 ss.
32. I. de Rachewiltz, Index to the Secret History of the Mongols, Indiana University, Bloomington, 1972, 347 pp.
33. The Secret History of the Mongols. For the First Time Done into English out of the Original Tongue and Provided with an Exegetical Commentary by F.W.Cleaves, vol.I, London, England, 1982, 277 pp
34. The Secret History of the Mongols, Copyright John C. Street 1985-1997, Version 22e, (21 April 1997)
35. 몽골비사元朝秘史, 유원수 역주, 사계절출판사, 2004, 551pp.
36. 박원길, 김기선, 최형원, 몽골비사의 종합적 연구, 민속원, 2006, 472 pp.
37. 罗常培，察美彪，八思巴字与元代汉语（资料汇编），科学出版社 ，1959, 128+30 pl.
38. 元朝秘史三種, 中文出版社, 京都, 1975, 815 pp.
39. 阿尔达扎布，新译集注《蒙古秘史》，内蒙古大学出版社, 2005, 870 pp.
40. 小沢重男,元朝秘史全釈續攷、上, 1987, 630 pp

Хавсралт 1

(П.И.Кафаровын гар бичмэлийн нүүр болон 1-3-р хуудас)

Предварительное примѣчаніе.

Предлагаемое далѣе транскрипція монгольскаго текста Юань чао ми ши, или сказанія о Чингисханѣ, XIII вѣка х) списана мною со копіи оригинала, хранящагося въ Тихинской М.Н.П. Библіотекѣ; въ копіи, какъ и въ оригиналѣ, къ монгольскому тексту приложенъ подстрочный Китайскій переводъ каждаго монг. слова отдѣльно хх) послѣ каждаго отдѣленія, или §, помѣщенъ связный кит. переводъ, гдѣ часто болѣе или менѣе сокращенный, а отчасто исправленный и пріятнѣе не совсѣмъ точный х). Къ составленію транскрипціи монгольскаго текста Китайскими знаками и подстрочнаго перевода его, въ копіи, которую я имѣлъ, обнаружены слѣдующія недостатки, въ соединеніи со своеобразнымъ Китайскимъ переложеніемъ монгольскихъ звуковъ, представляющія нѣкоторыя затрудненія къ полному возстановленію монгольскаго текста. Въ настоящемъ переводѣ, я старался присоединеніемъ варіантовъ въ транскрипціи монгольскихъ словъ и въ подстрочномъ переводѣ, предоставлять читателю удобство труда исправленія ошибокъ. — По замѣчанію здѣшнихъ монгольскихъ, текстъ писанъ разговорнымъ монгольскимъ языкомъ и содержитъ въ себѣ не мало архаизмовъ.

NB. Нѣкоторыя монгольскія слова оставлены безъ перевода, или потому, что въ копіи нѣтъ его, или потому, что переводъ явно ошибоченъ (описка).

А. П.

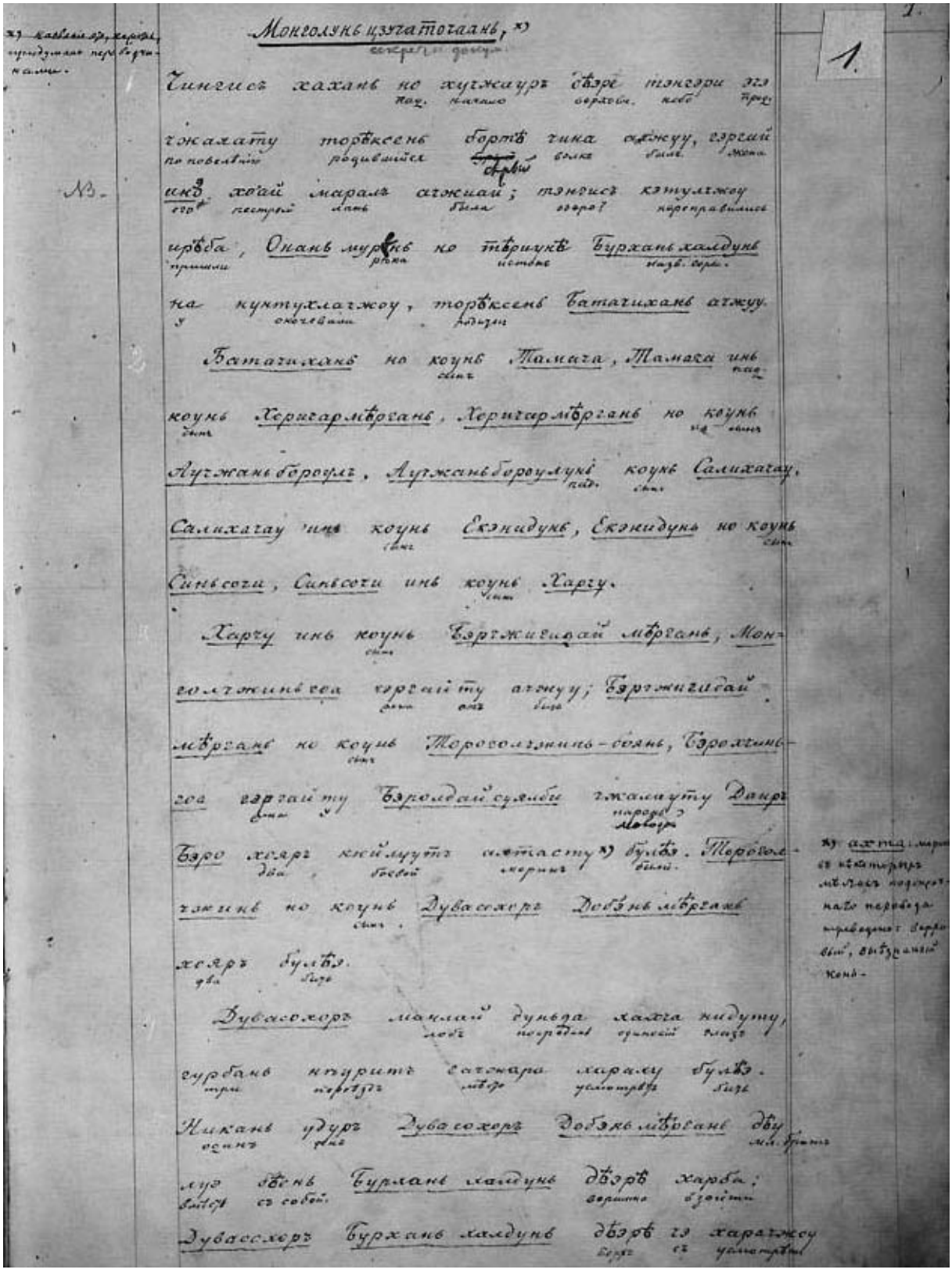
х) Ея я имѣлъ въ Учен. Труд. Том. 2, Часть.

хх) Переводъ этотъ сдѣланъ въ 1882–88 г., при первомъ изученіи дома Минъ, для того чтобъ имѣть запасъ монгольскихъ выраженій на случай сношеній съ иѣтными монголами.

х) Это назначеніе его (связный) въ нѣкоторыхъ отразилось, которыя сообщаютъ съ настоящею монгольскою Грамматикою, не Китайскою, ложнаго смысла.

х) Кажется, монгольскіе и монгольскіе слова XIII вѣка.

х) число словъ 5 въ книгѣ простирается до 280.

Монголукъ цзуга тоганъ, x)
сегодня о деле.

Гинчисъ хаханъ но хугжауръ бэрэ тэнгэри эгэ
пад. начало верховн. небо прод.

гжалатту торвксень бортъ гина ажжуу, гэргай
по повелѣнію рѣдившійся ~~сгрый~~ волка была. жена.

ихэ хочай марала ажжиаи; тэнгисъ кэтулжжоу
его пестрый лань была морской переправился

гэрбба, Онань мурэнъ но тврингъ Бурхань халдунъ
пришли Онона рѣка устье назв. горы.

на кунтухлагжоу, торвксень Батачиханъ ажжуу.
у окочевали рѣзали

Батачиханъ но хоунъ Тамача, Тамака инъ
сынъ

коунъ Хоригармврганъ, Хоригармврганъ но коунъ
сынъ над сынъ

Лугжанъ бороулъ, Лугжанъ бороулукъ коунъ Салихагау,
пад. сынъ

Салихагау инъ коунъ Екэндунъ, Екэндунъ но коунъ
сынъ сынъ

Синьсогн, Синьсогн инъ коунъ Харгу.
сынъ

Харгу инъ коунъ Бэргжигидай мврганъ, Мон-
сынъ

голгжинъ гоа хоргай ту ажжуу; Бэргжигидай
дочь отъ была

мврганъ но коунъ Тороголгжинь-боянъ, Бэрохинъ-
сынъ

гоа гэргай ту Бэролдай сулдэ гжалуту Дайръ
дочь жены отъ народъ? Монгол

Бэро хояръ хойлуутъ алтасту x) булэ. Тороголгжинъ
два, боевой мерина) были.

но коунъ Дувасохоръ Добэнъ мврганъ
сынъ

хояръ булэ.
два были

Дувасохоръ лаплай гунъда хахга нидуту,
лобъ посредине сильней глазъ

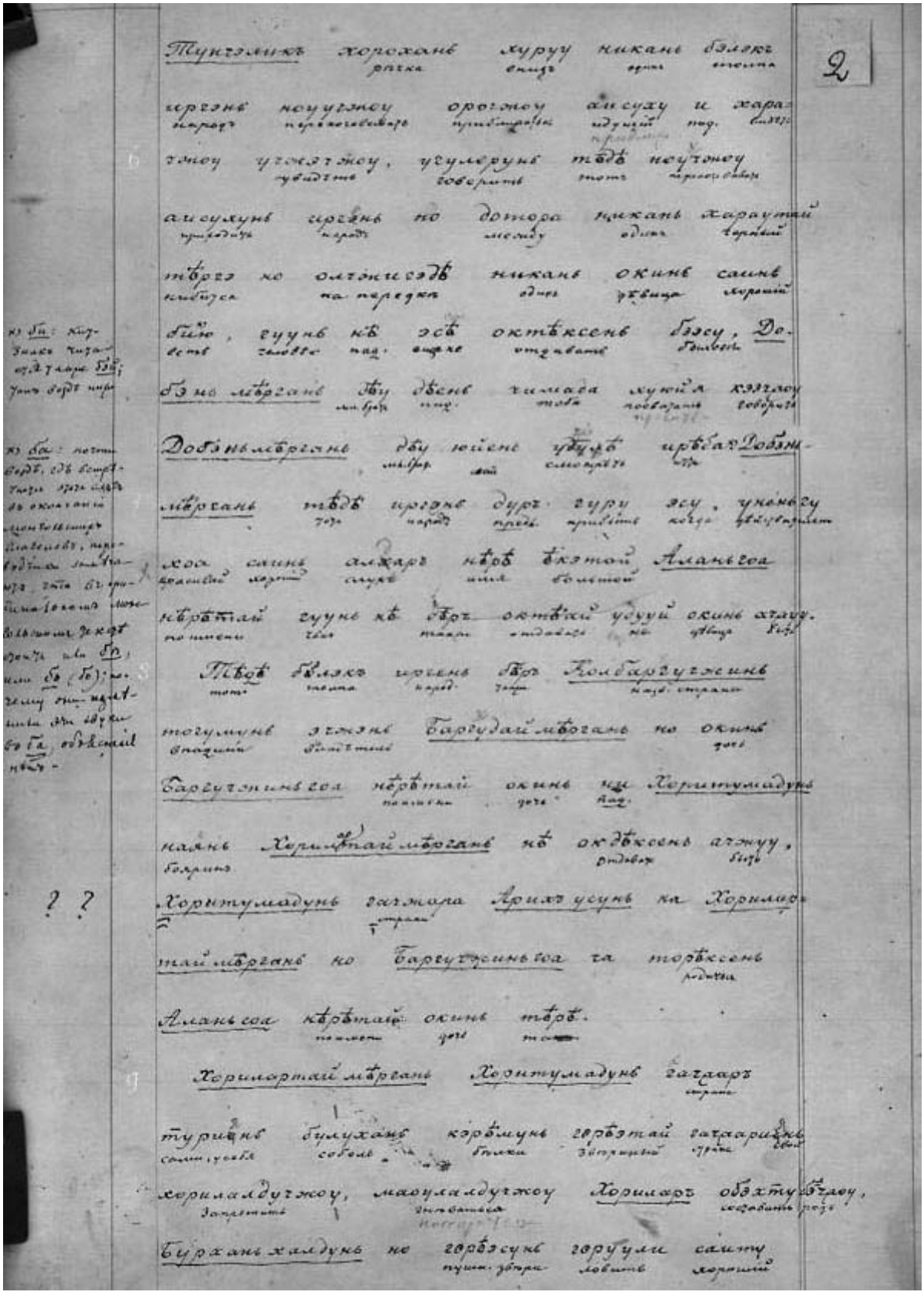
гурбанъ нъгурить сагжара хараду булэ.
три пятерыхъ ворона чалыхъ были

Нигань удуръ Дувасохоръ Добэнъ мврганъ дву
одинъ дня

луо бэнь Бурлаи халдунъ дбэрбъ харба;
быкъ съ собой. горнаго бодаетъ

Дувасохоръ Бурхань халдунъ дбэрбъ гэ харагжоу
Бурх. съ увидѣлъ

x) ахпад. мрм
съ нѣкоторыхъ
мѣстахъ недоста-
точно перевода
переводятъ бурго
вый, выгравши
Кенд-

Тунгэмнкъ хорохань хуруу никань бэлэкэ
рэпка вниз один человек

2

гэрэнэ иоуугэоу орогжоу ачсуху и хара
народ перевозвозвоз привозящий идущий под. вниз

энэоу угэоэгжоу, угулэруньтэдъ иоугэоу
убийство убивать повернуть тот переправа

ачсухунь гэрэнь по доторо никань харауган
привозить народ между один тарелка

търгэ ко олгэнгсэдъ никань окинь сайнь
кипятить на передок один девица хороший

бэйэ, гуунь къ эсъ октъксэнь бэсэу, До-
есть генерал под. вещь отдавать бензин

бэ но лъргань бэу бэсэнь химаха хуной хэлгэоу
мы бр. пер. тоже лошадь говорить говорить

Добэнь лъргань двуу юйэнэ удуръ ирвэхъ Добэнь-
мы бр. два сколько стоять стоя

лъргань тэдъ гэрэнэ дургэ гуру эсэ, унэнъгэу
тот народ много ехать куда не возвращается

хоа сайнь ачхарэ нъръ бэгэтэй Ачаньгоа
красивый хорошо слух имя большой

нъртэлай гуунь къ търгэ октъкэй удуй окинь ачагу.
по имени генерал тоже отдавать не девица есть

Пъръ бэлэкэ гэрэнь бэрэ Гольбаргугжинь
тот человек народ один Гольбаргугжинь

тогумнь эгжэнь Баргудай лъргань но окинь
впадина большой Баргудай мы бр. на дочь

Баргугэнинъгоа нъртэлай окинь ца Хорилтумадунь
Баргугэнинъгоа по имени дочь еще Хорилтумадунь

нанань Хорилтай лъргань нъ охдъксень ачжуу,
богатый Хорилтай мы бр. младший есть

Хорилтумадунь гаччжала Ачах усунь ха Хорилто-
Хорилтумадунь граница Ачах усунь река Хорилто

тай лъргань ко Баргугэнинъгоа га торъксень
Хорилтай мы бр. на Баргугэнинъгоа река средина

Ачаньгоа къртэлай окинь търъ.
Ачаньгоа по имени дочь тот

Хорилтай лъргань Хорилтумадунь гаччжарэ
Хорилтай мы бр. Хорилтумадунь граница

туринъ булухамъ къръмунь гэрэгтэй гаччжарилъ
сани, телега собой близко запрягать граница

хорилалдугжоу, маоулалдугжоу Хорилтэ обэхтуобгэоу,
запрягать запрягать Хорилтай особенно ездить

Бурханъ халдунь но гэрэгсунь гэрэгули сайну
пушн. зверь ловить хороший

? ?

х) Бн: хи-
Зилко чиза
ондлаге Бэ;
умо борд чи-

х) Ба: почти
борд. одь вогт-
тиги зрэ слов
до окончания
двенадцать
двадцать, пере-
будто зна
из зна бэ зри-
тимо-говоря мно-
вовлечь экзэ
ороть или Бэ
или Бэ (бэ); по-
тому они-идет-
ить эти двуки
бэ Ба, обыкнов
нъкъ -

гатжаръ саинъ кзекъ, Бурханъ хамдунъ но ягжятъ
страна хорошо сказавъ благодатная

бурханъ босхахсанъ Шинычибэлэнъ Урянхай тухъ
Будда, Просветителя Урянхаев

моугэжоу олсунъ ахжуу; Хоритумадунъ Хорилар-
перешедшие жить быть

тай лаврганъ но окинъ Хулих гоунъ на торбхсенъ
дочь родила

Ялманъгоа и тэкдэ луной гаоу Добэнъ лаврганъ но
стала, преступление

абухсанъ ёосунъ тэйиму
взятый двое вота как.

Ялманъгоа Добэнъ лаврганъ тухъ ирбчжоу
пред. приходя

хоцич коунъ торбулби Бугунотай Бэлсунотай
два сына рождены

нэрбтэнъ булэв. Дувасохоръ аха ино дорбенъ
по имени был Старший его четыре

коунъ булэв. Тэдуй татарэ Дувасохорэ аха ино
сыновья были тако народу старший его

угай бэлэрэ; Дувасохорэ угай бэлэхсано хоцинъ
ничто сделавшие после

дорбенъ коунъ ино Добэнълаврганъ абага юйанъ
четыре сына его дядя

урута уну бэлэхань дорань гамагноу хахагагаоу
родной не двинувшаго предпринял.

сэгэоу коунъ, дорбенъ обэхтанъ бэлгэоу Дорбенъ
покинув приключение четыре родич. двинувш

ирэнэ тэдэ бэлэ.
народ так сделать

Тэуно хоцинъ никонъ удурэ Добэнълаврганъ
тот после один день

Тодогахъ ундурэ бэрэ гэрбэлбрэ харбэ хоанъ
Отроческ. ночь хата

дотора Урянхадай гуунъ 200 буху алагжоу
среди Урянхаец тысяч убивать

хабирхарэ ино абитъ ино 100 ширагаоу бугуи
бедро его ремешок его сорвав все

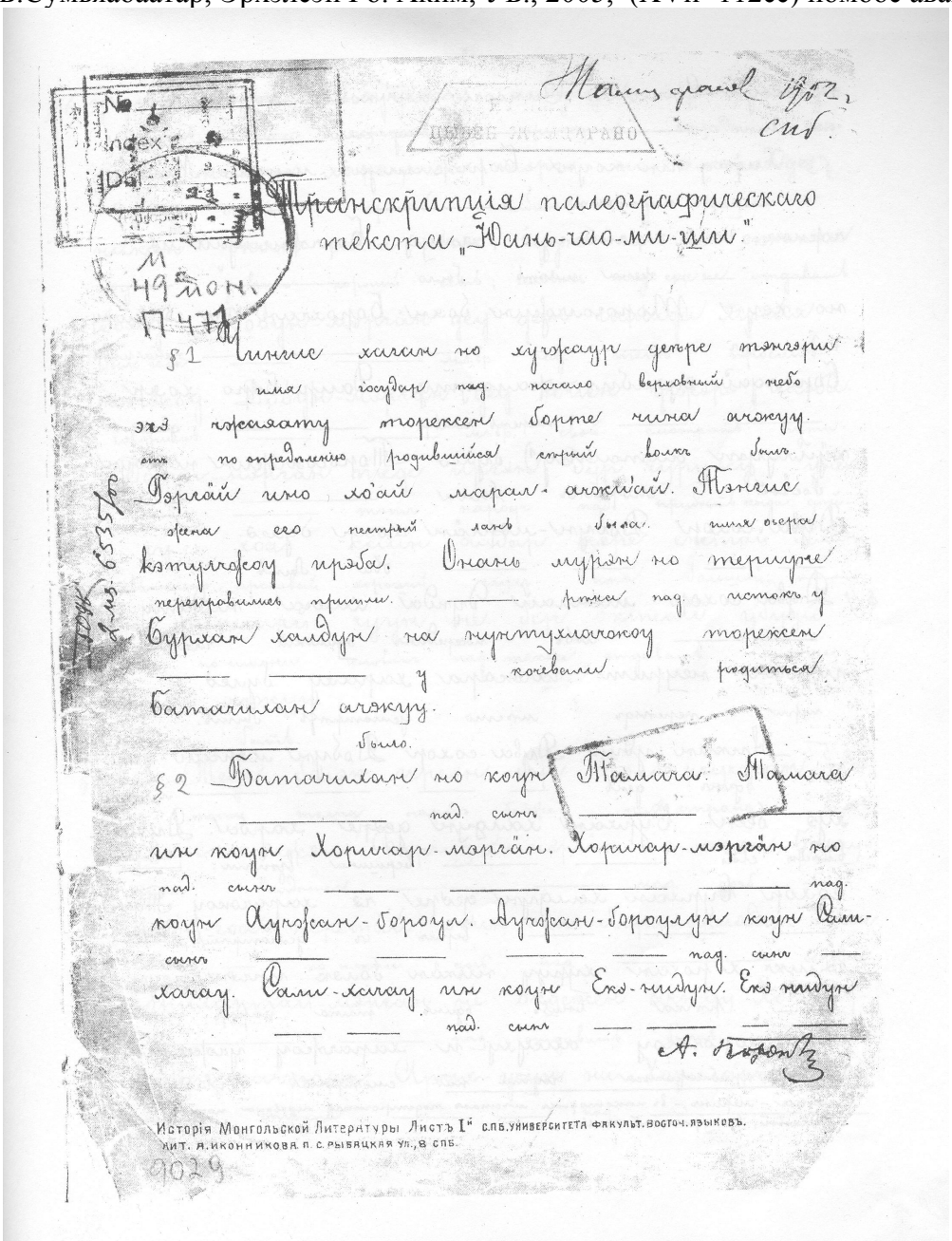
галухагаоу. Добэнълаврганъ угулэрунъ: нахорэ
вытащив. товарищ

хорохада кэгэуу оксу кэгэоу аушихиту
зарезан молодой скачи сказав с лесистых

гаилдурасунъ: ино дгоу, 200 буху инъ Миха
сопок? его взять тысяч мясо

Хавсралт 2

(А.Позднеев, Транскрипція палеографическаго текста “Юань-чао-ми-ши”, Товчит толтыг Б.Сумьяабаатар, Эрхэлсэн Го. Аким, УБ., 2005, (XVll+112сс) номоос авав.)

Транскрипція палеографическаго текста „Юань-чао-ми-ши".

§ 1 Чингис хаган но хүгэгаур дөхөре тэнгэри
имя государ над начало верховный небо
эжэ хөрөлгэту төрөхсөн бөртэ чина ачжуу.
отъ по опредѣленію родившійся серый волкъ былъ.
Дэргэй чио хоһай марал-ачжиһай. Тэнгис
жена его пестрый лань была. имя озера
кэтүүгэсэу ирэбэ. Онаань мүрэн но терүүгэ
переправились пришли. ——— гэжэ над истокъ у
Бурхан халдун на жүжүүхэлэнхэсэу төрөхсөн
——— ——— у кочевали родиться
бөгөөчилэн ачжуу.
——— было.

§ 2 Бөгөөчилэн но хоюу Тамача Тамача
——— над сынъ ——— ———
чи хоюу Хорчхар-мэргэн. Хорчхар-мэргэн но
над. сынъ ——— ——— ——— ——— над.
хоюу Аухэсан-бороогу. Аухэсан-бороогуун хоюу Сам-
сынъ ——— ——— ——— ——— над. сынъ ———
хачаг. Сам-хачаг чи хоюу Екэ-нидүн. Екэ нидүн
——— ——— над. сынъ ——— ——— ——— ———

А. Позднеевъ

История Монгольской Литературы Листъ I^й С.ПБ.УНИВЕРСИТЕТА ФАКУЛЬТ. ВОСТОЧ. ЯЗЫКОВЪ.
ХИТ. А.ИКОННИКОВА. П. С. РЫБАЦКАЯ Ул., 8 СПБ.

§6 үеүлэрүүн: теде нёгүүрэкэй алсухуй гүрэнэ но до-
говорить тот перекочевывать приходить народъ мек-
тора хижаан харауулай тэрэгэ но олчохолгэдэ
Ду одинъ черный кибитка над. передать на
хижаан окин сагаа бихэю; йүүгэ не 2ее охтексен
одинъ дѣвица хорошій есть; человѣкъ над. еще не отдавать
бэхэсэ Добдун-мэргэн деед деен чимадэ хүрэйгэ
было семь ——— ——— мл.бр. над. тебѣ просить.
хэлэлсэй Добдун-мэргэн деед хойсен үхэрэй шэбэ.
говорить ——— ——— мл.бр. свой смотрѣть идти.
§7 Добдун-мэргэн теде үрэгэн Одуу йүүгэ эсэ үлэн
——— ——— тотъ народъ над. пріѣхать когда дой-
йэ хоа сагаа ондоор нере екэтэй Алаан
ти хорошій красивый хорошій слухъ имя большій. ———
гоа нертэй йүүгэ не бэр өкэтэй гүүгүй
——— по имени человѣкъ над. также отдавать еще не
окинь ачихэду.
дѣвица бить.
§8 Теде бөлэг үрэгэн бэр Колбаргүүдэй то-
тотъ только народъ Джунгарія над. страна вла-
гуулэгэ эжэлэн Баргудай-мэргэн но окин Баргу-
дина владѣтель ——— ——— над. дочь ———
чэсэн-гоа нертэй окин эмэ Хоритумадэгэ хоолон
——— ——— по имени дочь над. ——— бояринъ
Хорилартай-мэргэн не ондэхэсэн ачихэду. Хоритү-
——— ——— над. отдавать бить. ———
мадэгэ ганхаара Ирлих-усэгэ на Хорилартай-мэр-
——— страна ——— ——— над. ——— ———

булен.

§11 Дува сохор аха нюо дорбон хоуту булеч
——— ——— ст. бр. его четыре сыновья быть.
Тедуй атала Дува сохор аха нюо үүй болуба
такъ между ——— ——— ст. бр. его что сделать
Дува сохор үүй болуксаю хойна дорбон хоуту
——— ——— что сделавшись после четыре сын
нюо Добдур-мэргэн абага нойан урүха үлү бол-
его ——— ——— дядя свой родной не сы-
гаю дорамхимачжёу хахачажёу гэжэгу нойуба
тать презирать отдалиться насмешка переговаривать
дорбон обохтон болжёу Дорбон иргэн теде
четыре фамилии сделаться народ тот
болба.
сделалось

§12 Теуэю хойна нигэн удүр Добдур-мэргэн
тогда после один день ——— ———
Тохохах-үндүр дээре гореэлоре харба. Хоай до-
——— ——— на охотиться идти тот мех-
тора Уранхадай үүрэ гэжэе буху алагажёу
ду ——— человек 3-хлетний олень убить
хабирхар нюо абит нюо цираажёу бүүгү и
ребро его ушибить его уколоть во время
гэжэлухачжёу Дорбдун-мэргэн үгүлерүн хэжэр
§13 встретить ——— ——— сказать товарищ
Хоролхада жэгэжэгу гэжэ жэжэгёу алуцигэру
жареное мясо дать сказать хойа уазь сказать со легкими
гэрэнбу арасуун нюо а(б)гёу гэжэе буху нюо
со половиною хорея задо его взять 3-хлетний олень над